

I. 1. După cum s-a subliniat în mai multe rânduri¹, este în afara oricărei îndoieli faptul că prezența ultimului mare poet augustin într-una dintre cele mai vechi și renumite cetăți, de origine milesiană, de pe litoralul vestic al Pontului Euxin, nu a fost, în nici un caz, rezultatul întîmplării, mai exact al unei decizii dictate de hazard. S-a susținut², în acest sens, că Augustus a ales ca loc al relegării cetatea milesiană pontică intrucît, în ansamblu, regiunea respectivă era permanent și în cel mai înalt grad amenințată de dușmani, respectiv de invaziile barbare, viața poetului — adaug eu — aflîndu-se, astfel, continuu periclitată. A admite o atare ipoteză mi se pare, în ceea ce privește intențiile principelui, cel puțin superfluu. Nu numai că existau nenumărate locuri de exil sau relegare destinate, ca să spun așa, în mod tradițional unui atare scop (citez, o dată cu Della Corte, *ibid.*, numai insule, precum Planasia, Pandataria, Creta, Cipru, Lipari, Rhodos, Lesbos etc.), dar o pedeapsă mult mai eficace, inclusiv, *in extremis*, lichidarea fizică, era oricînd la îndemînă.

Și, totuși, Augustus a preferat doar relegarea, optînd pentru un oraș situat marginal în raport cu ansamblul lumii locuite (*οἰζουμένης*), aceasta din urmă fiind caracterizată prin structuri socio-politice specifice, de tip *πόλις*, respectiv *civitas*. Fără să nege atari structuri, coordonatele material-spirituale ale vieții cotidiene desfășurate în cetate, ca și în *regio Tomitana*, nu relevă, totuși, acele trăsături fundamentale care caracterizează statutul politic și tipul de habitat al orașelor din provinciile romane. Deși aparține, împreună cu celelalte colonii vest-pontice, elenității (în sensul cel mai larg al termenului), iar aceasta din urmă, fie în zona continental-europeană, fie în cea micro-asiatică și insulară, era subordonată politic, de aproximativ un secol și jumătate, romanității, cetatea Tomis, practic întreg litoralul vest-pontic, cu prelungiri înspre nord, în zona cursului inferior al Dunării, pînă la brațele Deltei, grație situației geografice, constituia, mai curînd, un teritoriu de graniță, o zonă de trecere între *barbaries*, lumea barbară a sud-estului european, și, să spun așa, avanposturile romanității, reprezentate de provinciile Macedonia, respectiv — mai ales — Moesia. De altfel, de acestea va depinde, succesiv, *praefectura (orae maritimae)*, înființată în anul 15 e.n.³, dată deosebit de importantă pentru viitorul, politic, social-etnic și istoric în ultimă instanță, al acestui spațiu danubiano-pontic.

Trebuie să vedem, așadar, în prezența lui Ovidius la Pontul Euxin consecința legică a evoluției structurilor politico-militare și juridice ale principatului, a tendinței sale de „cuprindere istorică”. Dobrogea antică era, cum s-a arătat⁴, tocmai pe punctul de a intra în sfera autorității romane:

¹ Radu Vulpe, *Ovidio nella città dell'esilio. Studi Ovidiani*, Roma, 1959, pp. 48, 58—59, 60—61; D. M. Pippidi, *Seythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire*. București, Editura Academiei - Amsterdam, Hakker, 1975, pp. 170—171; Alexandru Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I—III e.n.* București, Editura Academiei, 1977, pp. 14, 18—19, 58, 62, 64, 155; Francesco Della Corte, *Ovidio e i barbari Danubiani, Opuscula VI*, Genova, 1978, pp. 293—296; Alexander Podossinov, *Ovids Dichtung als Quelle für die Geschichte des*

Schwaremeergebiets. Konstanz, Universitätsverlag Konstanz, 1987, pp. 161—165, 204.

² Ettore Paratore, *La Romania dei tempi di Augusto, Il Veltro. Rivista della civiltà italiana*, 13 (1969), 1—2, pp. 101—107; Francesco Della Corte, *op. cit.*, p. 293.

³ Radu Vulpe, *op. cit.*, pp. 58, 60—61; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 172; Francesco Della Corte, *op. cit.*, p. 294; Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 18 (cf. și n. 57), 155, 164.

⁴ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 48.

Haec et Ausonio sub iure novissima [...] /terra (Trist. 2, 199–200), deocamdată prin intermediul garnizoanelor odrise, instalate la Aegissus și Troesmis, cetăți cu un nu neglijabil procent de element roman⁵, în jurul cărora se dau, în 12 e.n. și, respectiv, 15 e.n., lupte serioase între geții din Moldova și, probabil, cei din Cimpia Munteniei⁶, pe de o parte, și forțele reunite traco-romane conduse de legatul Vitellius, respectiv de guvernatorul provinciei Moesia, L. Pomponius Flaccus, pe de alta. Ambele episoade sînt relatate, uneori în tonuri aproape epice, în epistolele pontice (*Ex Ponto*, 1, 8, 11–20; 4, 7, 19–54; 4, 9, 76). Autoritatea romană este reinstaurată, și nu vremelnic, astfel încît, după evenimentele din anii 14–15 e.n., legate neîndoios de dispariția lui Augustus⁷, zona litoralului vest-pontic devine obiectul unei dominații indirecte⁸ sau, mai curînd, parțial directe, duble, și anume prin intermediul regatului clientelar odris, precum și prin nou creată *praefectura (orae maritimae)*.

Organizarea administrativ-financiară a teritoriului danubiano-pontic succede, așadar, inițiativelor militare⁹, iar acestea din urmă sînt precedate de instalarea, silită, desigur, dar nu întîmplător pe același litoral vest-pontic, a uneia dintre personalitățile prestigioase ale epocii augustane: poetul Ovidius. În sfîrșit, după cum strălucit a demonstrat Alexandru Suceveanu¹⁰, campaniile militare romane anterioare, survenite, la granița dintre secolele I î.e.n., după o lungă perioadă de „tatonări” (termenul aparține autorului citat, care se referă la campaniile întreprinse de Lucullus și, mai ales, Crassus, urmate — adaug — de cea a lui Lentulus, 11–12 e.n.), marchează, cum s-a arătat, instalarea romanilor și începutul consolidării definitive, fie și imperfecte ca statut administrativ-juridic, a autorității lor în Dobrogea, proces care se va încheia în epoca lui Vespasianus.

Poetul augustan nu s-a așezat, în nici un caz, pe un pămînt al nimănui. Relegarea sa la Tomis nu numai că, între altele, confirmă o anumită intenție politică, ci, mai mult, este de natură să reveleze orientările fundamentale ale strategiei romanizării în ansamblu¹¹.

2. Opera ovidiană a relegării constituie consecința unei dramatice intersectări, a unui veritabil impact istoric între reprezentările romane care ilustrează, prin intermediul textelor literare, un *modus vivendi* specific, aflat într-un moment de certă coerență și organizare, pe de o parte, și, pe de alta, coordonatele spațio-temporale ale unei lumi secunde, marginal situate, cum arătam, în raport cu *οἰκουμένη*, așadar o veritabilă „lume a doua”, un *Hinterland* al civilizației clasice. Creația ovidiană reprezintă, fără îndoială, continuatoarea unei tradiții specifice poeziei latine, poezie atașată, în mod predilect și din cele mai vechi timpuri, de prezentul istoriei. Totodată, ea reflectă direct, nemijlocit și grație unei acute sensibilități acest impact istoric grav, plin de consecințe pentru evoluția ulterioară a evenimentelor, dintre *romanitas* și *barbaries*, ambii termeni reprezentînd, de altfel, poli de semnificație ai universului poetic ovidian în ansamblu, inclusiv în ceea ce privește opera anterioară relegării¹².

În momentul cînd Ovidius sosește la Tomis, în primăvara anului 9 e.n., după o călătorie care durase intenționat cîteva luni, parecă pentru a amîna o despărțire presimțită ea definitivă, poetul

⁵ Deși în Troesmis elementul indigen era precumpănitor, nu este exclusă, cum a arătat Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, p. 62, prezența unui *conventus civium Romanorum*.

⁶ Mioara Turcu, *Gelo-dacii din Cimpia Munteniei*. București. Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 189–192 (în special despre raporturile dintre geto-dacii și grecii, respectiv romani, din perspectiva bazelor viitoare romanizării).

⁷ Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 58.

⁸ Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, p. 18; Adrian Rădulescu, *Romanizarea în Dobrogea*, în *SymThr*, 7 (1989), pp. 147–148; Constantin C. Petolescu, *Moestia Inferior și ținuturile extracarpătice*, *ibidem*, pp. 179–180.

⁹ Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, p. 14.

¹⁰ *Id.*, *ibid.*, pp. 18–19, 164.

¹¹ Nu în întîmplător, de asemenea, tocmai începînd cu această epocă, „la cîtă di Tomi ha cominciato a respirare più liberamente” (Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 59, care subliniază consecințele instaurării noii ordini, efective, romane, cetatea devenind, astfel, în secolele următoare, II–III e.n., autentică metropolă a Sciției Minor). Vezi, în acest sens, și concluziile, judicioase formulate, ale lui Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, p. 155, autorul subliniind strălucita ascensiune a cetății, de la un

modest *εμπόριον* vest-pontic la capitala marcantă a provinciei Scythia Minor.

¹² La un nivel general al analizei, poezia erotică ovidiană și, nu în mai mică măsură, cea mitologico-erudită se impun a fi receptate ca modalități specifice — pentru și prin literatură — de realizare, în plan social, uman și estetic, a uneia dintre coordonatele fundamentale tipice orizontului mental al romanității, ilustrată prin intermediul conceptului (dominant în special la finele sec. I î.e.n. și în următoarele) de *homo civiliter eruitus*. Opoziția dintre lipsa de educație, cultură și altitudine civilizată, pe de o parte, și idealul perfecțiunii spirituale, respectiv al frumuseții congruente conferă întregii opere ovidiene un caracter eminentamente clasic și roman totodată. Cf. Simone Viarre, *Ovide. Essai de lecture poétique*. Paris, Les Belles Lettres, 1976, pp. 82–86, 93–225; vocația barochizantă a poetică ovidiene este subliniată de aupp. 100, 107–110; Nino Soivoletto, MVSA IOCOSA. *Studio sulla poesia giovanile di Ovidio*. Roma, Elia, 1976, pp. 62. 81–82, 93–94, 98 (confluența poetică ovidiene și a doctrinei horatiene); Eugen Cizek, *Ovide et le goût littéraire de l'époque impériale*, *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, 3 (1983), pp. 278–282 (vocația barochizantă a poetică ovidiene).

rămăsese ultimul reprezentant ilustru, în epocă, al culturii literare latine, al civilizației spirituale romane. Acest fapt prezintă o importanță cîtusi de puțin neglijabilă, întrucît Ovidius va percepe realitatea unei noi lumi și o va reproduce, transfigurînd-o artistic, tocmai din perspectiva lumii din care provine și căreia îi aparține, deci prin intermediul utilajului mental al acesteia. Poetul va reda mesajul concret al unui univers material alienat, dar în interiorul căruia este obligat să rămînă.

3. Care este o atare lume și cum se lasă ea (de către poet) revelată în/prin textul elegiilor pontice?

Voi sublinia de la început, sub forma unei observații cu un grad maxim de generalitate, statutul ambiguu al „lunii”, altfel spus al orizontului de civilizație tomitan. Așa cum am menționat mai sus, cetatea aparține, ca organizare, structuri social-politice și instituționale, ca ideologie (inclusiv religioasă), în sfîrșit, din punctul de vedere al elementului etnic predominant și al instrumentului lingvistic utilizat, lumii elenității. Elementele structurale ale vieții cetății sînt, așadar, în mod fundamental grecești¹³, în măsura în care natura și tipologia documentelor oficiale — mă refer, desigur, la inscripții —, precum și anumite referințe ovidiene¹⁴ atestă în mod irefutabil o atare apartenență. Pe de altă parte, ambientul extra-tomitian, situat dincolo de regiunea limitrofă (*regio Tomitana*) care făcea, de altfel, parte din cetatea însăși, aparține unui orizont de civilizație nu numai diferit, dar chiar opus. Este vorba de lumea getică, un univers vast, situat în vecinătatea imediată, și ale cărui elemente tind a pătrunde, după cum atestă numeroase fragmente ovidiene¹⁵, cît mai profund în structura de tip πόλις a comunității tomitane.

Poezia ovidiană depune, în consecință, mărturie asupra echilibrului relativ existent, în marginea lumii locuite, între una din formele paradigmatiche ale civilizației antice elaseice și contrarul ei. În ce măsură relațiile dintre aceste două modele au fost contradictorii sau, probabil, la un moment dat, chiar antagonice, nu putem să conchidem în afara mărturiei ovidiene. Integrarea litoralului vest-pontic și a spațiului dobrogean limitrof, către finele sec. I e.n., în statul roman, ca parte componentă a provinciei Moesia, pledează, cel puțin în cazul teritoriului dobrogean, spre deosebire de cel din Cimpia Munteniei sau din vestul României actuale, în favoarea ipotezei unei coexistențe relativ pașnice a celor două etnii, greacă și geto-dacă, în vecinătatea imperiului.

Echilibru relativ, spuneam, și, totuși, instabil în epoca ovidiană. Căci *barbarus hostis*, pentru a-l cita pe poet¹⁶, reprezintă elementul agresiv prin excelență. Indiferent de natura sa etnică (getică, sarmatică, tracă etc.)¹⁷, acest element constituie un permanent pericol pentru comunitatea etno-socială a cărei mod de existență se situează la antipodi. La acestea se adaugă disconfortul provocat de un nivel rudimentar, totuși, și redus ca proporții în comparație cu standardul de civilizație din metropole sau capitală, al vieții cotidiene la Tomis, acolo unde calitatea existenței se măsoară, încă, după felul și particularitățile anotimpurilor.

Statutul ambiguu al orizontului de civilizație tomitan este reflectat, în al doilea rînd, și de dilema ovidiană, de situarea poetului între disconfortul mai sus amintit, sursă esențială a nemulțumirii care răzbate permanent din elegiile pontice, și, pe de altă parte, relativ stabila poziție social-culturală, proeminentă de altfel, a poetului între cetățenii Tomisului, care l-au ales președinte al locurilor publice (agonotet), l-au scutit de impozite și l-au încoronat ca poet¹⁸. Un atare comportament al tomitanilor nu ne permite să considerăm, așa cum s-a afirmat¹⁹, că aserțiunile referitoare

¹³ D. M. Pippidi, *Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure: coexistence politique et interférences culturelles. Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès International d'Études Classiques (Madrid, septembre 1974)*, réunis et présentés par D. M. Pippidi. București. Editura Academiei — Paris, Les Belles Lettres, 1976, p. 450; Alexandru Avram, *Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geți și greci*, în *SymTh*, 7 (1989), pp. 82—83.

¹⁴ *Ex Ponto* 1, 7: 9; 1, 11; cf. Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 113—116.

¹⁵ *Tristia*, 5, 7, 11—14, 49—50; 5, 10, 29—39; *Ex Ponto* 4, 13, 19—38. Cf. și Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 150—160 (subcapitolul *Die »Barbarisierung« der griechischen Stadt*).

¹⁶ *Trist.* 3, 10, 54.

¹⁷ În cadrul subcapitolului 3 (*Die ethnische Zusammensetzung der regio Tomitana*) din studiul citat (pp. 126—149),

Alexander Podossinov trece în revistă informațiile de natură etnică pe care le întîlnim în elegiile pontice. El pornește de la premisa justă că aceste date de natură etnografică sînt oferite, totuși, de către un poet, nu de un specialist în etnologie sau istorie. Drept urmare, Ovidius nu este interesat să ofere „eine exakte Auflistung der ethnischen Gruppen um Tomis”, ci urmărește doar să prezinte, și sub acest aspect, dificultatea condițiilor în care este obligat să-și ducă existența, în mijlocul unor populații străine și sălbătice. În plus, în anumite contexte, nu este exclus ca prezența unor etnonime să se datoreze pe de o parte ambianței metrice (așa-numitei *necessitas metrica*), pe de altă parte tendinței „alexandrinizante” spre erudiție și evidențierea culorii locale (p. 127). De aici, o anumită dificultate de a interpreta cu exactitate maximă datele oferite în acest sens.

¹⁸ *Ex Ponto*, 4, 14, 47—56. Cf. și Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 117—119.

¹⁹ Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 117—118.

la disconfortul ambiental și climatic ar fi fost avansate de poet numai pînă în momentul în care prezența sa ar fi fost luată în considerare, cu alte cuvinte că atitudinea sa a fost, pur și simplu, oportunistă și duplicitară, dacă nu chiar ipocrită, ci ne face să credem că aprecierea tomitanilor acordată poetului și considerația pe care poetul însuși le-o conde se datorează integrării finale, după o perioadă de firești incongruențe, a celor două tipuri de mentalități și civilizație în spațiul aceleiași existențe comune, simultan clasică („externă”) și, totodată, autohtonă („internă”) din acest moment al evoluției istorice în continuare.

II. Pentru a reconstitui formele diverse ale realității danubiano-pontice pe baza mărturiilor furnizate de textul elegiilor ovidiene este necesară, în prealabil, discutarea citorva aspecte de ordin general, care privesc statutul literaturii ca sursă documentar-istorică.

1. Este evident faptul că această realitate nu ni se oferă ca atare, nemijlocit și palpabil, așa cum este cazul vestigiilor arheologice, indiferent de natura lor. Ne situăm, prin poezia ovidiană, înaintea unei reconstrucții, mai exact a unei imagini poetice globale, care, prin intermediul textului, reconstituie realitatea primară. Intervine, așadar, o dublă deviere: prin textul literar, care proiectează realitatea — obiect în lumea imaginarului, și prin poezie, care potențează valențele inițiale ale reflecției literare. În consecință, poezia ovidiană pontică trebuie reconsiderată din perspectiva caracterului său intrinsec, de altfel primordial: acela — să spunem așa — de reportaj liric, expresie nemijlocită a subiectivului și personalului²⁰.

În al doilea rînd, avînd în vedere faptul că elegia ovidiană pontică nu abordează sfera mitului (cum fusese cazul *Heroidelor*) decît absolut tangențial, fiind, dimpotrivă, profund implicată în biografic și în realitatea cotidiană, se ridică problema surselor informației deținute de poet în legătură cu mediul etno-bio-climatic în interiorul căruia a fost obligat, timp de aproape un deceniu, să (supra)viețuiască. În pofida unor încercări, mai recente sau mai vechi²¹ — de altfel în mică măsură întemiate pe analiza și interpretarea corectă a textelor antice — de a atribui tradiției literare despre traci și dacii (respectiv locuri comune, clișee, imagini-stas etc.), constituite de la Herodot incoace, ponderea esențială în făurirea unei anumite viziuni poetice ovidiene, preexistente și predominante în raport cu experiența sa personală, rămîne mai mult decît evident, în fond imposibil de eludat, faptul că — subliniez — tocmai această *experiență*, rezultată în urma unui contact neîntrerupt și nemijlocit cu ansamblul realității istorice obiective a epocii, a constituit sursa fundamentală a informațiilor căpătate și deținute de poet în legătură cu noile dimensiuni ale existenței sale. Cred că ne situăm în zona truismelor dacă afirmăm că Ovidius nu a trebuit să aștepte (re)lectura unui izolat fragment descriptiv vergilian pentru a relata (și nu doar o singură dată, ca în cazul predecesorului său, ci în multiple variante) rigorile iernii tomitane: cu alte cuvinte, putea să o vadă și fără ochi de împrumut²².

2. Statutul literaturii ca sursă de informație istorică trebuie reconsiderat, după opinia mea, în funcție de finalitățile esențiale urmărite de textul literar. Din această perspectivă, opera pontică a lui Ovidius a apărut în special cercetării contemporane, care reelaborează, însă, o serie de concluzii mai vechi²³, drept o creație slujind unor scopuri prin excelență practice, și anume, în primul rînd, obținerea, prin intermediul prietenilor influenți și binevoitori, precum și cu ajutorul rudelor

²⁰ Simone Viarre, *op. cit.*, pp. 85–86, 94–95, 97; Michael Drucker, *Die verbannte Dichter und der Kaiser-Gott. Studien zu Ovids späten Elegien* (diss.). Heidelberg, 1977, pp. 118–185.

²¹ René Martin, *Virgile et la «Scythie»*, *Revue des Études Latines* 49 (1966), pp. 287–302. Pentru critica opiniilor formulate de autorul mai sus citat, cf. Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 87 (și n. 117), 88.

²² Concluziile formulate de Alexander Podossinov la finele celui de-al doilea capitol al lucrării citate (p. 101) pun în evidență ideea că, în liniile ei fundamentale, informația ovidiană privitoare la spațiul danubiano-pontic este tendențioasă și deformatoare, ca urmare a intervenției a doi factori: a) schemele, stereotipiile și, în ansamblu, presiunea tradiției literare, care impunea o anumită imagine, și nu alta, asupra spațiului nord — și vest-pontic; prin urmare intervine, în legătură directă, și presiunea orizontului de așteptare; b) demonstrația prin excelență retorică, uzilind, în vederea persuasiunii, procedee ca hiperbolizarea, acumularea detaliilor contras-

tante, omisiunea argumentelor *contra* etc. Reducînd aspectele concrete ale poeziei ovidiene pontice la analiza a doi factori pe care li presupune constitutivi (topicitatea tradiției literare și retorică), Alexander Podossinov anulează, practic, autonomia operei lui Ovidius, în calitatea acesteia de martor literar al unei experiențe biografice reale, non-imaginare. A considera o atare poezie drept produsul *exclusiv* al tradiției literare, în primul rînd al poeziei erudite, greco-latine, pe de o parte, și, pe de alta, a o aprecia ca un produs subordonat cerințelor pledoariei declamatorii constituie nu doar o gravă eroare metodologică — intrucît autorul nu vede în text decît urma *celuilalt*, altfel spus împrumuturile și influențele, dar ignoră textul în sine — ci, mai ales, un mod cu totul neadecvat de a se raporta la operă și la specificul ei literar.

²³ Alexander Podossinov, *ibid.*, pp. 76–80 (cf. și n. 196 autorul preluînd, după cum el însuși indică, o serie din tezele lui E. Lozovan).

apropiate, a rechemării în patrie sau a schimbării locului de exil. Cu alte cuvinte, Ovidius și-a pus întregul talent poetic în slujba salvării sale civice. Prin urmare, având în vedere interesele sale imediate, poetul — consideră cercetători precum E. Lozovan sau A. Podossinov²⁴ — era imposibil să fie obiectiv în relatarea suferințelor îndurate de-a lungul relegării tomitane și, implicit, în prezentarea tuturor celorlalte aspecte ale vieții și existenței cotidiene din aceste ținuturi.

Nu cred că este îndreptățit să se vorbească despre „obiectivitate” în cazul unei poezii a cărei esență o constituie, în mod unanim recunoscut — cel puțin pentru spațiul latin — exact contrarul ei. Mai curind, poate, de un anume tip de obiectivitate a subiectivului poetic, reflectă prin natura conceptualului de imaginar la Ovidius²⁵, cu atât mai mult cu cât poezia pontică nu este reducibilă la tinguri și interpelări interrogative, tot astfel cum ea nu se poate identifica, în pofida insistenței cu care Ovidius însuși scoate în evidență propria condiție de relegat, condamnat la izolare, nici cu o pledoarie retorică de mari dimensiuni. Opera pontică (desigur, cu excepția poemului apocrif *Haleutica*) constituie, în mod legitim, o apologie în sensul larg al termenului, dar esența ei nu este reprezentată nici de un manifest caracter apologetic, nici de unilateralitatea aserțiunilor, care atestă acel coeficient — în fond, foarte firesc — de „subiectivitate” și „deformare”²⁶, ci, repet, esența elegiei ovidiene este dată, în mod fundamental, de finalitatea estetică. Spre deosebire de cazul lui Lucretius, funcția primordială a poeziei la Ovidius nu este de natură instrumental-auxiliară („Hilfsfunktion”, în termenii lui Alexander Podossinov, *op. cit.*, p. 78), așadar utilizarea pragmatică a poeziei în vederea atingerii unei finalități metaliterare, ci capacitatea de a provoca emoții, delectare estetică, transfigurare.

Poezia ovidiană deține, în faza sa pontică, o funcționalitate esențialmente catartică, de aceea ea nu poate furniza, așa cum pretinde autorul citat mai sus, „absichtfreie, objektive Information” (*ibid.*), ci emoție, pasiune, sentiment, atât la destinatar, desigur (faptul nu poate fi negat), cât, mai ales și în primul rând, la emițător²⁷. Poezia pontică ni se relevă a fi un monolog tragic, destinat unui interlocutor absent.

III. 1. Această poezie s-a născut într-un perimetru de civilizație, cultură și spiritualitate specifice, pe care în mod curent îl denumim spațiul danubiano-pontic. În funcție de zonele etno-geografice la care face referință Ovidius, putem delimita în interiorul acestui spațiu următoarele zone:

a° zona tomitană, care include teritoriul propriu-zis al orașului și zona limitrofă (*ager Tomitanus, Ex Ponto* 3, 8, 2); informațiile furnizate de poet, diverse ca natură, se datorează unui contact neînjlocit și neîntrerupt cu mediul tomitan.

b° zona pontică, situată la nord, respectiv sud în raport cu portul milesian, de-a lungul litoralului; informațiile poetului despre această zonă dețin un grad de certitudine relativă, dat fiind că, pe de o parte, nu este exclus ca poetul, în decursul celor opt sau nouă ani de ședere, să fi cunoscut direct cetățile respective și teritoriile limitrofe, în urma unor vizite sau scurte călătorii, pe de altă parte, în ansamblu, caracteristicile etnogeo-climatice și de habitat ale litoralului vest-pontic sînt unitare.

c° zona nord-danubiană, situată la vest de litoral; este zona care include teritoriul nord-vestic dobrogean, locuit și/sau traversat de populațiile getice, fiind delimitată nordic de două așezări romane, Aegyssus și Troesmis²⁸, care reprezintă două puncte esențiale, sub raport strategic, în perspectiva procesului de romanizare; informația ovidiană are, în acest caz, un caracter ocazional, fiind determinată de anumite circumstanțe istorice²⁹.

²⁴ Alexander Podossinov, *ibid.*

²⁵ Simone Viarre, *op. cit.*, pp. 107–110, 113–114.

²⁶ Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 76–77.

²⁷ Semnificative, în acest sens, sînt următoarele fragmente, alcătuint o veritabilă artă poetică ovidiană a epocii relegării: *Sic, ubi mola calent viridi mea pectora thyrsos, / altior humano spiritus ille malo est. / [...] Utque soporiferæ biberem și pocula Lethes, / temporis adversi sic mihi sensus abest (Trist., 4, 43–44, 47–48); Ille ego finitimis quamvis circumsoner armis, / tristia, quo possum, carmine fala levo, / [...] sic tamen absumo decipioque diem. / [...] Gratia, Musa, tibi! Nam tu solacia praebes, / tu curae requies, tu medicina venis; / tu dux et comes es; tu nos abducis ab Histro / in medioque mihi das Helicæ locum (ibid., 4, 10, 111–112, 114, 117–120).*

²⁸ Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 58 (și n. 323), 62 (și n. 362), 64–65.

²⁹ *Ex Ponto* 1, 8, 11–20; 4, 7, 19–54; cf. și 4, 9, 75–76. Este teritoriul cel mai apropiat de dușman (*finitimus hostis, Ex Ponto* 3, 1, 8); cf., în această privință, comentariul lui Francesco Della Corte, *op. cit.*, pp. 294–295, 297. Zona la care mă refer se află expusă atacurilor, respectiv incursiunilor barbare, cărora garnizoanele romano-odrise de la Aegyssus și Troesmis nu li se pot opune eficient, de unde teama care stăpînește, în această privință, zona litoralului vest-pontic: *Pontica finitimo terra sub hoste iacel, Ex Ponto* 2, 7, 68; cf. și *Trist.* 3, 10, 67, cu o deschidere mai amplă asupra zonei de referință (*Tum quoque, cum pax est, trepidant formidine belli*); *ibid.* 11, 10 (*Omnia solliciti sunt loca plena metus*).

d^o zona transdanubiană, situată central-vestic în raport cu litoralul și constituind, din punct de vedere etnic, un perimetru getic prin excelență, coincident, în mare, cu partea de răsărit a Cimpiei Munteniei; este zona din care, fără să fie posibilă, totuși, o anumită localizare, se declanșează, periodic sau sezonier, atacurile geților transdanubieni (*barbarus hostis equo*, *Trist.* 3, 10, 54) asupra agricultorilor din zona pontică, atari deplasări rapide punind în pericol, mai ales iarna, când Dunărea se transformă într-un pod de gheață, siguranța regiunii tomitane, a ogorului acesteia și a cetății ineseși³⁰; și în acest caz, informația deținută de poet, care nu s-a deplasat, probabil, niciodată în zona respectivă (elegiile nu depun nici o mărturie în acest sens) are un caracter aleatoriu, vag, ea fiind legată de existența unor episoade ocazionale.

e^o zona danubiano-balcenică, mărginind înspre sud-vest perimetrul litoralului vest-pontic; este o zonă predominant, dacă nu exclusiv populată de aceleași neamuri traco-getice (*gentes*, *Trist.* 2, 203) pe care le atestă, în parte, și teritoriul anterior menționat.

Prezența, efemeră sau de durată, a unor elemente etnice alogene (sciți în primul rînd și, probabil, sarmați — respectiv iazigi sarmați — sau bastarni), prezență atestată prin intermediul poeziei ovidiene, este confirmată, dar în unele cazuri infirmată de cercetarea arheologico-istorică, în funcție de existența, respectiv absența mărturiilor materiale corespunzătoare³¹.

2. Ansamblul informațiilor furnizate de Ovidius cu privire la spațiul danubiano-pontic configurează următoarele patru aspecte esențiale.

A. Teritoriul

Ca element al realității geo-fizice, spațiul danubiano-pontic este caracterizat de Ovidius prin intermediul a două modalități: a) printr-o calificare generică, pe baza unui inventar de topoi poetici constituit de regulă din epitete (adjective, uneori adverbe cu valoare adjectivală), de tipul *extremus*, *longinquus*, *ignotus*, *ultimus*, *longus*, *novus*, *totus*, *desertus* [*locus*, *orbis*, *mundus*] *longe*, *procul*³² sau metafore (*sub cardine mundi*, *Stygias* [...] *in oraș*, *sub axe* [*boreo*], *proxima sideribus tellus*, *suppositum stellis* [...] [*aequor*])³³; în ceea ce privește mecanismul metaforizării, se remarcă faptul că poetul include în structura imaginii detalii geografice reale — dar cu un grad mare de generalitate: lexemul *axis*, de pildă, semnifică, în limbajul poetic, polul nord — intrucit aceste detalii reprezintă repere și limite ale spațiului locuit (ca în versul *Uterius nihil est nisi non habitabile frigus*, *Trist.* 3, 4b, 3—5); b) printr-o nominalizare, de natură etnică, a perimetrului geografic; poetul utilizează adjective de tipul *Geticus*, *Scythicus*, *Sarmaticus*, *Ponticus*, care determină substantive denumind forme caracteristice ale realității geografice pontice: *Geticum litus* (*Trist.* 1, 10, 14), *Sarmaticum* [...] *solum* (*Ex Ponto* 1, 2, 60), *Scythica* [...] *regione* (*Ex Ponto* 2, 1, 3), *terra Pontica* (*Trist.* 1, 2, 94)³⁴.

În doar două situații, elementele geografice aparținând spațiului la care face referință poetul apar nominalizate într-o manieră precisă. Mai întâi, este vorba despre fluviul, în apropiere de vărsarea căruia Ovidius afirmă că se află teritoriul tomitan: *ad egressus* [...] *septemplex Histri* (*Trist.* 2, 189); *nobis conterminus Hister* (*Ex Ponto* 4, 6, 45)³⁵. Trebuie remarcat, de asemenea, faptul că hidronimul nu apare niciodată la Ovidius sub forma, ulterior utilizată pe larg, mai ales în proza istorică, *Danubius* (*Danucius*). În al doilea rînd, cetatea care i-a găzduit relegarea este nu numai menționată în mai multe rînduri (*Miletida ad urbem*, *Trist.* 1, 10, 41; *Tomitana humus*, *Ex Ponto*,

³⁰ *Ex Ponto* 1, 2, 81—88. Cf. Francesco Della Corte, *op. cit.*, p. 298.

³¹ *Dicționar de istorie veche a României (Palcotitic sec. X)*. Elaborat de un colectiv de autori sub conducerea lui D. M. Pippidi. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, s.v. *bastarni* (p. 84), *sciți* (pp. 530—533), inclusiv bibliografia; Alexandru Avram, *op. cit.*, pp. 81—82; Mihai Irimia, *Unele considerații privind civilizația geților din Dobrogea în a doua epocă a fierului în lumina descoperirilor arheologice*, în *SymThr (cit.)*, pp. 102—101.

³² *Trist.* 3, 1, 26, 50; 2, 3, 3, 13, 37; 3, 4b, 6, 27; 4, 2, 69; 1, 9, 9; 3, 13, 12; *Ex Ponto* 1, 3, 49; 2, 7, 31; 1, 2, 74;

3, 4, 58; 2, 2, 123; 2, 11, 3; 2, 7, 63—64.

³³ *Ex Ponto* 2, 10, 31, 18; 1, 8, 27; 4, 7, 2; 4, 10, 39—42; *Trist.*, 3, 2, 2; 3, 4b, 1; 3, 10, 3; 4, 8, 41; 5, 2b, 20; 5, 3, 7.

³⁴ Lista completă a trimiterilor se află la Nicolae Lascu, *Pământul și veștii locuitorii ai țării noastre în opera din exil a lui Ovidiu*, în volumul *PUBLIS OVIDIVS NASO. XLIII* i.e.n. — *MCMLVII* e.n., București, Editura Academiei, 1957, pp. 128—133.

³⁵ Celelalte atestări ovidiene le reunește Nicolae Lascu, *op. cit.*, pp. 133—134.

3, 1, 6)³⁶, ei și asociată unei secvențe mitologice foarte cunoscute, în vederea stabilirii originilor numelui (*Inde Tomis dictus locus hic, quia fertur in illo membra soror fratris consecuisse sui, Trist.* 3, 9, 33–34).

B. Climă și fenomenele climatice

Este binecunoscut faptul — subliniat, de altfel, de către numeroși cercetători ai operei ovidiene³⁷ — că elegiile pontice sînt dominate de o serie de teme majore, talmăcind reacția poetului față de specificul mediului în care este constrins să trăiască. Între acestea, raportarea la ambientul climatic deține o pondere ridicată în ansamblul și structura discursului poetic. Dominanta absolută, în acest sens, se relevă a fi temperatura scăzută, datorată acțiunii violente, agresive a agenților meteo-climatici caracteristici iernii tomitane, „scitice” în ansamblu. Frigul, înghețul și înghețarea, gerul, promoroaca, gheața, zăpada, vînturile aducătoare de furtuni, grindina sînt elementele acestui ambient climatic³⁸ pentru care poetul nu găsește un corespondent sau echivalent italic.

De altfel, cred că tocmai aceasta este explicația frecvenței cu care apar în textele pontice fenomenele climatice particulare ale mediului dobrogean, și într-o foarte mică măsură aspectele comune sau similare cu ale altor ambianțe geo-climatice, în speță italiice. În plus, publicul epocii augustane era, în mod firesc, interesat să recepteze laturile inedite, insolite ale mesajului literar, aspectele mult mai puțin sau chiar deloc cunoscute ale descrierilor etnologice, mai ales în condițiile în care proveneau, datorită unei situații particulare, de la un martor direct, să spun așa, de la fața locului. Chiar și descrierile unor anotimpuri asemănătoare, ca structură meteo-climatică, acelora bine cunoscute din Italia sau din provincii³⁹, sînt concepute de poet în raport direct cu tema centrală, cea a anotimpului rece.

Un atare raport direct evidențiază, încă o dată, finalitatea fundamental estetică a discursului poetic ovidian. Autorul elegiilor pontice aduce în scenă un cadru exterior inedit, în general, pentru publicul roman — cadru reluat în variante uneori notabile ca densitate și dimensiune a relației — nu numai pentru a produce o mai mult sau mai puțin puternică impresie asupra lectorului, asupra mediului literar de la Roma și a cercurilor politice de care depindea salvarea sa⁴⁰, ci, mai ales, pentru a insera drama propriei conștiințe și existențe (căci textul poetic și biografia individuală tind aici a se suprapune) în suportul material, fizic, care a produs — și continuă să producă — trauma deznădăcinării. Predominanța elementului hibernal, precum și a celor aferente sau similare funcțional manifestării acestuia, constituie justificarea etică și estetică a practicării unui tip aparte de elegie: non-erotică, dar plener participativă, în sensul egocentricității sale absolute.

Din acest punct de vedere, întrebările, tranșante o dată cu însăși punerea lor, privitoare la veridicitatea — în fond, exactitatea — aserțiunilor de natură geo-climatică diseminate de-a lungul elegiilor tomitane⁴¹ își dovedesc, după opinia mea, superfluitatea, întrucît gradul de adecvare la reali-

³⁶ Nicolae Lascu, *ibid.*, p. 131.

³⁷ O sinteză a concluziilor formulate, în această privință, de cercetarea anterioară ne oferă Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 123–126. S-a constatat, de pildă, că poezia pontică nu amintește deloc despre verile dobrogene calde, foarte adesea fierbinți, dar că, în schimb, accentuează în repetate rînduri asupra caracterului frigid al cliimei pontice, nu numai pentru a stîrni compătimirea anumitor cercuri ale publicului său, ci și pentru că un atare public, inclusiv masele largi de cititori, se arăta interesat și atras nu de ceea ce era comun cu datele climatologice din Italia, ci tocmai de ceea ce era profund deosebit. Prin urmare, din absența unui anumit aspect în relațiile cu valoare informațională ale lui Ovidius nu trebuie, după opinia mea, trasă concluzia privitoare la caracterul fals, denaturat, al materialului prezent în text. Mi se pare, aceasta, o eroare de procedură metodologică, evidențiată mai ales în cel de-al treilea capitol al secțiunii secundă (pp. 102–119) din monografia lui Alexander Podossinov, anterior citată.

³⁸ Informațiile de natură geo-climatică, inclusiv cele refe-

ritoare la vegetația, flora și fauna dobrogeană au fost, parțial, confirmate de cercetarea modernă, fapt pe care Alexander Podossinov, (v. p. 105) îl trece sub tăcere. Cf. N. Lascu, *op. cit.*, pp. 129–130, 140–141, 146–150; Radu Vulpe, *op. cit.*, pp. 42–43, 52–55; Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 76–79, 87–89.

³⁹ Primăvara tomitană este surprinsă, în tonuri de pastel, totuși reținut și sobru, în *Trist.* 3, 12, 1–16, precum și în *Ex Ponto* 3, 1, 11–14, unde apar schițate și imaginile — mai curînd simbolice — ale celorlalte anotimpuri. Restul referințelor la anotimpuri servește doar ca repere cronologice. Cf. N. Lascu, *op. cit.*, p. 143.

⁴⁰ Aceasta este teza lui Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 76–80.

⁴¹ Atari informații au fost sistematic reunite și judicios comentate de N. Lascu, *op. cit.*, pp. 131–145. Discuția privitoare la caracterul așa-numit deformant al acestor informații (ca, de altfel, cum s-a susținut al majorității aserțiunilor ovidiene) se află la Alexander Podossinov, *op. cit.*, pp. 120–126.

tate al unei reflectări și receptări estetice nu este în mod obligatoriu identic cu acela pe care îl presupune o reproducere fotografică a aceleiași realități, fapt care se întâmplă, în orice caz, în afara limitelor poeziei.

C. Resursele de vegetație

Referințele la aceste resurse oferă informații legate pe de o parte de zestrea pomicolă și viticolă, pe de altă parte de cultivarea ogoarelor. În ambele cazuri, aserțiunile ovidiene au în vedere teritoriul tomitan (*Tomitanus ager, Ex Ponto* 3, 8, 2), dar și o regiune mai întinsă, alta decît cea situată în imediata apropiere, și anume partea centrală, respectiv nordică a teritoriului dobrogean.

Largi comentarii au provocat un motiv⁴², a cărui justificare s-a căutat mai întii în realitatea exterioară textului, fie ea antică sau modernă. Or, trebuie subliniat faptul că absența viței de vie, a pomilor fructiferi și a arborilor în general nu este afirmată de poet la modul absolut, ea nu este, așadar, totală, nici chiar în zona tomitană: *Rara, neque haec felix, in apertis eminet arvis/ arbor [...]* *Ex Ponto*, 3, 1, 19–20). În al doilea rînd, aserțiunile mai sus citate au ca obiect de referință realități deosebite, în mod esențial distincte: mai întii, zona rurală limitrofă, constituind, cum arătam mai sus (vezi n. 42), teritoriul regiunii tomitane, și pe care poetul o denumește fie prin adverbul *hic*, fie prin substantivul *ager, regio* sau mai genericul *locus*; în raport cu zona tomitană suburbană, respectiv rurală, poetul face referință la un teritoriu mai îndepărtat, situat la distanță (*procul*) față de litoralul (*litore*), respectiv de ținutul (*finibus*) locuit de geți, așadar prin intermediul sintagmelor echivalente (anterior citate) *procul a Getico litore* și *procul a Geticis finibus*. Or, și în aceste ținuturi — a căror depărtare față de *regio Tomitana* nu poate fi apreciată cu exactitate, datorită formei de expresie intenționat generice utilizate de Ovidius în fragmentele descriptive menționate — cresc arbori (cf. *Trist.* 3, 12, 15–16) și există păduri, concluzie pe care o putem desprinde din contextul negativ al elegiei 1, 3, 51–52 din *Ex Ponto* (*non [...]* *robora monte virent*, negația referindu-se în mod manifest la spațiul circumtomitan în opoziție cu cel situat într-o depărtare mai evidentă), precum și din pasajul în care poetul afirmă prezența izolată a păsărilor care s-au îndepărtat de păduri (*Non avis obloquitur nisi silvis siqua remotis/aequoreas rauco gutture potat aquas, Ex Ponto* 3, 1, 21–22).

Rezultă, în consecință, cu claritate faptul că zona din relativ imediata apropiere a orașului și, în general, a litoralului pontic se caracterizează printr-o vegetație tipică de stepă, în vreme ce teritoriul situat la nord, înspre Dunăre și Delta prezenta, și în epoca relegării ovidiene, specificul vegetației de silvo-stepă⁴³ și deal, unde „viticultura, apicultura, creșterea oilor și în primul rînd pescuitul (erau) principalele ocupații ale indigenilor”⁴⁴.

Atari aserțiuni au fost, de asemenea, confruntate cu informații furnizate de realități exterioare textului ovidian, și anume surse antice (mărturii numismatice, monumente epigrafice și plastice, dintre care unele cu funcționalități religioase⁴⁵), precum și cu realități moderne, unele dintre acestea confirmînd într-un mod izbitor aserțiunile ovidiene⁴⁶.

⁴² El se regăsește în următoarele elegii: *Trist.* 3, 10 71–73, 75 (*Non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra / nec cumulat altos ferrida musta lacus. / Poma negal regio [...]* *Aspiceres nudos sine fronde, sine arbore campos [...]*); *ibid.*, 3, 12, 14 (*nam procul a Getico litore vitis abest*; vezi, totuși, următoarele două versuri, care indică existența viței de vie și a unei vegetații mai bogate, situate pe terenuri mai îndepărtate decît cel tomitan: *quoque eloco est arbor, turgescit in arbore ramus: / nam procul a Geticis finibus arbore abest*); *Ex Ponto* 1, 2, 25 (*Adde tibi faciem nec fronde nec arbore laeti*); *ibid.*, 1, 3, 51–52 (*Non ager hic pomum, non dulces educat herbas, / non salices ripa, robora monte virent*); *ibid.*, 1, 7, 13 (*nos habet regio nec pomo feta nec uvis*); *ibid.*, 3, 8, 13–14 (*Non hic pampineis amicitur vitibus ulmus, / nulla premunt ramos pondere poma suo*); *ibid.*, 4, 10; 31 (*hic agri infrondes*). O analiză atentă a diverselor contexte în care apar aserțiunile ovidiene menționate se află la Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 77 (și notele 20, 21) și 88–89. După autorul citat, „nu putem [...] să ne facem o impresie clară despre viticultura indigenă, cită vreme informațiile de care

dispunem sînt contradictorii” (p. 77), respectiv informațiile furnizate de Ovidius în raport cu cele oferite de alte surse (Vergilius, Pomponius Mela, Aurelius Victor); cf. și Vasile Pârvan, *Getica*, p. 85, însă fără menționarea știrilor ovidiene. Pentru ansamblul informațiilor oferite de Ovidius (coroborate cu alte surse) despre practicarea agriculturii, a creșterii vitelor și a pescuitului de către populațiile indigene din Dobrogea antică, a se vedea comentariul lui Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 76–79, 88–89.

⁴³ Cf. și N. Lascu, *op. cit.*, p. 150.

⁴⁴ Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, p. 165.

⁴⁵ N. Lascu, *op. cit.*, pp. 146–148.

⁴⁶ „Statisticile oficiale moderne arată că partea centrală a Dobrogei este cea mai săracă în păduri și vegetație lemnoasă în general, ele reprezentînd doar 2,43% din suprafața totală a teritoriului. Același lucru se poate spune și despre partea meridională, unde nu se găsesc arbori, de obicei salcîmi, decît în preajma și în interiorul satelor. Pe coastele mării se găsesc numai mărăciunișuri și cite un arbore izolat”. (N. Lascu, *op. cit.*, p. 149).

În legătură cu indeletnicirile agricole ale populației rurale dobrogene, nu există nici o îndoială privitoare la existența unei tradiționale ocupații a indigenilor în acest domeniu. Terenurile sînt cultivabile și produc roade, mai mult sau mai puțin modeste (*ruris opes parvae*, *Trist.* 3, 10, 59), suficiente, totuși, pentru a aduce, împreună cu turma (*pecus*, *ibid.*), un oarecare venit agricultorului și a-i conferi un minimum de poziție socială (*divitias*, *ibid.*, v. 60). Poetul numește, de altfel, aceste terenuri agricole prin două lexeme specifice, *ager* și *arvum*, „ogor”, „cîmp” (cf., de pildă, *Ex Ponto* 3, 8, 2; *ibid.*, 1, 9, 45; 4, 7, 3 s.a.m.d.) și înfățișează, nu o singură dată, circumstanțele în care are loc jefuirea acestor terenuri de către dușmani (*hostis*, *Trist.* 3, 10, 69), respectiv călăreți sosiți din ținuturi mai îndepărtate, cu certitudine transdanubiene sau limitrofe (*celeris barbarus hostis equo*, *ibid.*, v. 54; *hostis equo pollens*, *ibid.*, v. 55).

În concluzie, consider legitimă dihotomia pe care o propune Romulus Vulcănescu⁴⁷ în legătură cu statutul social și stadiul de civilizație al populației indigene în epoca lui Ovidius. Este evident că alături de geții, cetățeni sau agricultori (la care se adaugă enclavele scitice⁴⁸, respectiv cultivatori ai pămîntului fertil din *regio Tomitana* și din teritoriile limitrofe, așadar alături de „geții pontici”⁴⁹, au existat diverse populații non-sedentare, de origine geto-tracă și provenind din Cîmpia Munteniei sau din ținuturile de dincolo de Dunăre, populații care, prin invaziile și atacurile declanșate aproape neîntrerupt, independent de anotimp, au exercitat o permanentă amenințare pentru așezările și locuitorii sedentari, pașnici, din spațiul danubiano-pontic.

D. Structura etnică

Ovidius ne transmite, în sfîrșit, informații importante privitoare la structura etnică a populațiilor care locuiau, de mai mult timp sau mai recent, teritoriul Dobrogei antice, precum și informații despre deplasările ocazionale, amintite mai sus, care aveau loc în condiții de luptă și urmăreau scopuri determinate, în primul rînd jaful și prada. În ceea ce privește ambele categorii de informații, cercetarea istorico-arheologică a ultimelor decenii nu a contestat, cu excepția unor detalii legate, în fond, de specificul poetic al utilizării etnonimelor, valabilitatea aserțiunilor ovidiene.

Astfel, profesorul Pippidi a demonstrat⁵⁰, în temeiul unui document epigrafic publicat de domnia sa în urmă cu peste două decenii — este vorba de decretul de la Istros — existența unor raporturi pașnice, de înțelegere și intrajutorare, între cetățenii din oraș și geții refugiați înăuntrul zidurilor ($\lambda\alpha\beta\omega\nu\tau[\omega\nu\tau\epsilon\pi] \text{ ολιτών ἐ[βελ]οντὰς στρατιώτας καὶ τῶν συμφεφυγόν[των β]αρβάρων ἐ[ἰς τὴν] πόλιν$)⁵¹. Concluzia pe care o formulează, cu deplină îndreptățire, profesorul Pippidi, afirmă natura pașnică a coexistenței, vechi de peste un mileniu, dintre coloniștii greci de pe țărmul vestic al Pontului Euxin și locuitorii autohtoni, în speță geți, ai Dobrogei antice, fără ca această coexistență sau, în anumite cazuri, chiar forme incipiente de cooperare să transforme natura etnică, tipul de habitat și structura instituțională a cetăților grecești vest-pontice în forme de comunitate mixtă, geto-greacă⁵².

Ipoteza privind caracterul mixt al vieții social-politice și economice în cetățile vest-pontice — susținută, în primul rînd, de Searlat Lambrino⁵³ și continuînd să aibă aderenți și în cercetarea contemporană⁵⁴ — nu se poate întemeia, așa cum s-a încercat, pe textele ovidiene. Concluzia în acest sens a cercetării moderne sau contemporane reprezintă, în realitate, o extrapolare⁵⁵. Căci Ovidius,

⁴⁷ Romulus Vulcănescu, *Aspetti di civilizzazione e di cultura getica nell'opera d'Ovidio*, *Acta conventus omnium gentium ovidianis studiis fovendis*. Nicolao Barbu, Eugenio Dobroiu, Michaele Nasta curantibus. Typis Universitatis Bucurestiensis, 1976, pp. 616—618.

⁴⁸ N. Lascu, *op. cit.*, p. 152; Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, p. 33.

⁴⁹ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 615; autorului îi aparține și sintagma, creată și propusă, de altfel într-un mod adecvat, *Getica Pontica* (p. 616), prin care se desemnează tocmai coordonatele spațiului danubiano-pontic.

⁵⁰ În articolul *Gètes, Grecs et Romains en Seythie Mineure* (cit.), pp. 445—453 (pentru publicarea documentului epigrafic vezi p. 449, n. 21).

⁵¹ D. M. Pippidi, *art. cit.*, (supra), pp. 449—450.

⁵² *Id.*, *ibid.*, p. 450.

⁵³ În studiul *Tomis, cité gréco-gețe chez Ovide*, *Ovidiana. Recherches sur Ovide publiées à l'occasion du bimillénaire du poète*. Paris. 1958, pp. 379—390.

⁵⁴ Romulus Vulcănescu, *art. cit.*, p. 616 vorbește, de pildă, despre procesul de „gelicizare” a comunităților alogene din teritoriul limitrof cetății Tomis, proces care, consideră domnia sa, avea loc paralel cu cel de dezelenizare al locuitorilor din Tomis. Nu sînt aduse, însă, în discuție argumentele necesare, nici sursele pe care se sprijină atari aserțiuni. Cf. și *infra*, p. 620 ([...] a Tomis, benchè fosse una città mista, geto-greca [...], dominava la lingua getica’’).

⁵⁵ „Ovidius ne arată [...] că Dobrogea a devenit o țară tot atât de mult sarmată, pe cît fusese și era getică” (Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*. Ediție îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu Florescu. Editura Meridian, 1982, p. 56).

deși afirmă (în *Trist.* 5, 7, 11–14) că predominanța etnică în orașul relegării sale aparține geților (*a male pacatis plus trahit ora Getis*, v. 12), iar pe drumurile care leagă cetatea cu restul regiunii se întâlnește într-un număr mult mai mare sarmați și geți decât oricare alte populații (*Sarmaticae maior Geticaeque frequentia gentis/per medias in equis itque reditque vias*, vv. 13–14), nu omite niciodată — spre deosebire de unii dintre comentatorii săi moderni — să semnaleze prezența constantă a elementului grecesc în structura etnică a populației cetății. În ansamblu, existența pe litoralul vest-pontic a coloniilor grecești este indicată de poet ca un fapt remarcabil (*Trist.* 3, 9, 1–2), iar istoria, fie și legendară, a cetății tomitane are, subliniază Ovidius, rădăcini profunde în mitul grec (a se vedea, în general, elegia 3, 9 din *Tristia*).

Pe de altă parte, nu rezultă din textul elegiilor că cetățile pontice și-ar fi modificat radical structura etno-lingvistică și tipologia instituțională, devenind — mai ales în cazul comunității tomitane — așezări (evazi) barbare. Poetul pune în evidență — desigur, nu în mod întâmplător, ci urmărind o implicită strategie a persuasiunii în adresarea către anumite cercuri ale publicului său — numai *influența* mediului coabitant getic asupra modului de a fi și chiar de a vorbi al grecilor, nu și subordonarea acestora din urmă față de conlocuitorii geți din punctul de vedere al instituțiilor, mentalităților, tradițiilor și obiceiurilor etc.

În sfârșit, recurgând — după cum procedează Alexandru Suceveanu⁵⁶ — la mărturia furnizată de documentele epigrafice, se poate constata faptul că, dintre categoriile etnice relevate prin onomastica inscripțiilor, ponderea majoră revine, în cazul orașelor pontice, cetățenilor greci, „atestați masiv în proporție crescândă de la secolul I e.n. și pînă în secolul al III-lea e.n.” (p. 49), elementul autohton reprezentînd, însă, un coeficient nu neglijabil⁵⁷, fapt care confirmă, indirect, aserțiunile ovidiene de această natură. De asemenea, organizarea administrativă și financiară specifică teritoriului tomitan este de tip grecesc, ea fiind asigurată nu numai de elementul etnic predominant în πόλις, ci și de cel indigen, atestat pe scară largă⁵⁸.

Pentru teritoriul extra-tomitane, alegiile ovidiene oferă aceleași prețioase informații, de data aceasta, însă, incontestabile. Componenta etnică dominantă, populația principală (în termenii lui Alexandru Suceveanu⁵⁹) o reprezintă, desigur, geții, alături de care apar atestate și alte etnii trace (sau, poate mai exact, traco-gete), precum coralii (*Ex Ponto* 4, 2, 37–38 și 4, 8, 83) și bessii (*Trist.* 3, 10, 5; 4, 1, 67). Cea de-a doua componentă etnică indigenă, de data aceasta minoritară și aflată într-un avansat proces de asimilare de către populația getică (grupare etnică atestată însă cu o frecvență ridicată în elegiile pontice) este constituită de sciți, a căror prezență explicită, sub raportul materialelor arheologice, în plină epocă romană infirmă ipotezele privind caracterul deformativ al aserțiunilor ovidiene⁶⁰. În sfârșit, infiltrarea, relativ recentă și spontană, a triburilor migratoare sarmate, recte iazige, ca și a celor bastarne, este susținută nu numai prin versurile lui Ovidius⁶¹, ci, mai ales, în cazul primului grup etnic, de intensitatea și rezultatele cercetărilor arheologice. Pînă în anul apariției studiului lui Nicolae Lascu (1957), prezența sarmaților nu fusese încă atestată arheologic pe teritoriul dobrogean⁶². Ulterior, ample cercetări istorico-arheologice, coroborate cu analiza sursei literare (*lato sensu*), au revizuit radical opinia tradițională, recunoscîndu-se poetului — ne-am întreba, pentru a cita oară? — veridicitatea afirmațiilor, vehement contestată în atîtea rinduri⁶³:

⁵⁶ Alexandru Suceveanu, *op. cit.*, pp. 49–50.

⁵⁷ *Id.*, *ibid.*, p. 50.

⁵⁸ *Id.*, *ibid.*, pp. 52, 153 (și n. 69). Cf. și D. M. Pippidi, *Gètes, Grecs et Romains*, pp. 450, 452.

⁵⁹ *Op. cit.*, p. 33.

⁶⁰ N. Lascu, *op. cit.*, pp. 158–160. Concluziile formulate de Alexandru Podossinov, *op. cit.*, p. 133, (analiza textelor ovidiene se află la pp. 128–133) neagă informațiilor furnizate de poet orice legătură cu realitatea istorică, etno-geografică și politică a Dobrogei în epoca respectivă. Cercetătorul sovietic admite, într-un mod cu totul nejustificat, permutări și echivalențe surprinzătoare în interiorul relațiilor etno-geografice, de tipul „tracic” = „getic” = „scitic” = „sarmatic” etc. (cf. p. 133).

⁶¹ Ansamblul atestărilor ovidiene privitoare la sarmați se află la N. Lascu, *op. cit.*, pp. 129, 156–157.

⁶² *Id.*, *ibid.*, p. 158.

⁶³ În legătură cu informațiile ovidiene privitoare la sarmați, deși se sprijină atît pe surse istorico-geografice antice, cît și pe material arheologic (ambele categorii de izvoare —

atrag atenția — fiind respinse de către cercetătorul sovietic în bloc atunci cînd efectuează analiza conceptului de „scitic” la Ovidius, cf. *op. cit.*, pp. 128–133). Alexander Podossinov ajunge la concluzia că atari informații se încadrează în tiparele generale ale concepției antice, respectiv romane, despre sarmați și că sint. prin urmare, demne de încredere (v. p. 136). Sinteza cercetărilor arheologice și istorice referitoare la prezența sarmaților în Dobrogea și la Dunărea de Jos este datată, în urma unor investigații sistematice, lui Gh. Bichir, în studiile *Sarmații și pătrunderea lor la Dunărea de Jos*, *Peuce* 2 (1971), pp. 135–145; *Sarmații la Dunărea de Jos în lumina ultimelor cercetări*, *Pontica* 5 (1972), pp. 137–177; *Relations between the Autochthonous Populations and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, București, Editura Academiei, 1975, pp. 55–65; *Les Sarmates au Bas Danube, Dacia*, N.S. 21 (1977), pp. 167–197. Cf. și D. M. Pippidi, *Les Sarmates et les régions pontiques dans un récent ouvrage*, în volumul *Althistorische Studien*, Wiesbaden, 1983, pp. 148–156; mai recent, Gheorghe Bichir, *Relațiile dintre geto-daci și sarmați*, în *SymThr*, 7 (1989), pp. 459–462.

astfel, până în anul 1976 (cînd a apărut *Dicționarul de istorie veche a României. Paleolitic—sec. X*, pentru care cf. supra, n. 34, s.v. *sarmați*), în România se descoperiseră morminte sarmatice în aproximativ 134 de puncte din zona extracarpatică, inclusiv Dobrogea.

Am lăsat intenționat în finalul succintei analize de față aspectele privitoare la idiomurile vorbite de populația autohtonă cu care Ovidius, prin natura împrejurărilor, a intrat în contact. De fapt, este vorba de o situație lingvistică mult mai complexă, întrucît, în afara idiomului geților și al celorlalte etnii trace inrudite, existau în Dobrogea epocii lui Ovidius graiuri de tip scitic — mai probabil, un idiom (sau idiomi?) scito-sarmatic(e)⁶⁴ — și de tip germanic (mă refer la graiul bastarnilor), la care se adaugă, desigur, graiul grecesc din Tomis și din celelalte cetăți pontice.

Situației lingvistice existente pe litoralul vest-pontic și în zona de Hinterland în sec. I e.n. i s-au dedicat diverse studii⁶⁵, care au pornit de la analiza informațiilor oferite de poetul relegat. După opinia mea, nu este adus nici un argument decisiv în favoarea ipotezei referitoare la existența unui idiom mixt, (traco-)geto-grec, în cetățile vest-pontice (idiom de tipul așa-numitei *lingua franca* sau în genul actualei *pidgin-english*), așa cum a propus, în urmă cu mai mulți ani, Francesco Della Corte⁶⁶, în temeiul unui cunoscut vers ovidian (*Exercet illi sociae commercia linguae, Trist. 5, 10 35*). Așadar, după savantul genovez, care se întemeiază pe o serie de aserțiuni ovidiene (în primul, rînd *Trist. 5, 2, 68* și *5, 7, 51*), la Tomis și în celelalte cetăți grecești s-ar fi vorbit un idiom de factură *κοινή*, mai exact o limbă greacă influențată intens, fonetic și lexical, de idiomul autohton în speță getic⁶⁷, în măsura în care, după cum admite autorul citat⁶⁸, s-ar fi produs în cetățile vest-pontice și o veritabilă fuziune etnică între cele două elemente, avînd drept rezultat apariția așa, numiților *Μιξέλληνες* „greci amestecați”, vorbitori ai acestei unice și unificatoare *socia lingua* în termenii lui Ovidius.

De fapt, autorul citat suprapune două niveluri care, după opinia mea, este necesar a fi menținute distincte: 1° nivelul unui idiom de comunicare oficială, reprezentat, cu certitudine, de limba greacă a coloniștilor milesieni (în cazul cetății Tomis); sint de presupus minime (practic, nule) influențe ale idiomului populației autohtone, structura limbii de comunicare rămînînd, în mod esențial, grecească⁶⁹; 2° nivelul unui idiom popular, acel *sermo Geticus* (*Ex Ponto 4, 13, 19*) diferit, în mod esențial, de greaca utilizată în scris și în vederea acoperirii necesităților impuse de natura relațiilor oficiale; probabil este vorba de acea *socia lingua* ovidiană, utilizată, la nivel oral, nu numai în Tomis, ci și, foarte probabil, de-a lungul întregii coaste pontice euxine în epoca respectivă. Sint de presupus, în acest caz, importante influențe ale idiomului populației autohtone, fără ca acestea să modifice structura limbii vorbite, care rămîne, în esența ei, grecească⁷⁰. Nu trebuie omis, de asemenea, faptul că, în parte cel puțin, publicul (auditor în primul rînd) al poemelor ovidiene recitate de autorul însuși erau geții (*longum Getico murmur in ore, Ex Ponto 4, 13, 36*), în limba cărora, de altfel, Ovidius menționează, și nu o dată, că a compus un panegiric al familiei imperiale, avînd în centru figura proeminentă a întemeietorului principatului⁷¹.

⁶⁴ Herodot 4, 117 este primul autor antic care subliniază unitatea lingvistică scito-sarmatică, fără ca aceasta să implice și identitatea etnică: *φωνή δὲ οἱ Σαρματῶνται νομιδοῦσι Σκουτικῆ, σοιοικίζοντες αὐτῆ ἀπὸ τοῦ ἄρκαιου*.

⁶⁵ H. S. Gebman, *Ovid's experiences with languages at Tomi*, *Classical Journal*, 11 (1915—1916), pp. 50—55; N. Lascu, *Notizie di Ovidio sui Gelo-Daci*, în *Maia*, N.S. 10 (1958), pp. 307—317; Ruska Gandeva, *Socia lingua in der griechischen Polis Tomi zur zeit Ovids. Das Nachleben des lateinischen in der Feudalgesellschaft*, Berlin, 1967, pp. 77—80; id., *Ovide et la population de la Dobroudja antique*, *Annuaire de l'Université de Sofia. Faculté des Lettres*, 62 (1968), 1, p. 104; id., *Über die Sprache der Gelen nach Ovids Werken „Tristia“ und „Epistulae ex Ponto“*, în volumul omagial *Sbornik po slučaj šejsetgodišnjina na akad. VI. Georgiev*, 16 (1968), pp. 87—95.

⁶⁶ *Il «Geticus sermo» di Ovidio*, în *vol. cit.*, pp. 208—220.

⁶⁷ În privința istoriei raporturilor etno-lingvistice greco-indigene din Dobrogea antică, a se vedea Francesco Della Corte, *Il «Geticus sermo»*, pp. 208—210.

⁶⁸ *Op. cit.*, (supra), p. 210.

⁶⁹ În legătură cu acest idiom consider necesare următoarele două precizări: a) este vorba de idiomul *seris* care rămîne, pentru diferitele circumstanțe ce-l impuneau (relații externe, aspecte publice ale vieții private, acte juridice cu un conținut divers etc.), greaca de epocă *κοινή*, respectiv idiomul grecesc constituit, începînd cu secolul al III-lea î.e.n., pe baza unificării dialectale realizate în perioada alexandrină și post-alexandrină; b) este vorba, totodată, de idiomul raporturilor oficiale, cu utilizare preponderent internă în domeniile vieții politice, administrative, comerciale, religioase etc.), dar și externă (în special relații politico-diplomatice).

⁷⁰ Prin urmare, așa cum a arătat Francesco Della Corte, *Il «Geticus sermo»*, pp. 214, n. 13, 215, idiomul numit de Ovidius *socia lingua* ar fi, de fapt, „una lingua greca getizată”; cf. și Ruska Gandeva apud Della Corte, *ibid.*, p. 304, n. 16.

⁷¹ *Ex Ponto 4, 13, 19—36*; *ibid.* 4, 6, 17—18; *ibid.* 4, 9, 131—132.

IV. Înainte de a încheia, se impun, cred, câteva observații legate de importanța pe care textele ovidiene o dețin în constituirea, de-a lungul secolelor următoare, a unei concepții (specifice, de altfel, Antichității clasice tardive) privitoare la rolul istoric al romanizării, la dimensiunile și implicațiile ei politice, social-culturale și umane în ultimă instanță.

Opera ovidiană redactată în spațiul danubiano-pontic reprezintă nu numai o experiență literară aparte, produs al circumstanțelor istorice determinate, ci mai ales, locul — să spunem așa — în care se intersectează la modul cel mai acut două orizonturi mentale și două perspective diferite de raportare la existență: lumea romană și spațiul alogen, *barbaries*. Ovidius depune o singulară mărturie asupra lumii *celuilalt*, o lume, în sine, mută, fiindcă nu transpare decât indirect, prin re-flec-tare în sistemul de valori, instrumente și mentalități al lumii romane.

Poezia pontică ilustrează acest conflict acut, această neadekvare totală, aș numi-o, practic, ruptura dintre cele două lumi. Elegiile finale deschid, însă, o perspectivă nouă: cea a concilierii. Nu numai Ovidius, resemnat parcă după o lungă așteptare, pare a se integra, în sfârșit, în lumea căreia nu dorește să-i aparțină. Dar însuși acest spațiu marginal, acest Hinterland al civilizației clasice, post-elenistice și romane, în sfârșit, această lume semiclastică și semibarbară (depinde din ce unghi privim raportul de forțe) tinde a recupera structurile alomorfe ale barbarității, convertindu-le în configurațiile tradiționale și stabile ale societății (greco-)romane, unitare și unificatoare sub raport juridic, social, politic, economic, cultural și spiritual.

Ovidius reprezintă, din acest punct de vedere, momentul inițial de importanță și semnificație majoră. Opera sa a contribuit la geneza unei poetici aparte, pe care aș numi-o poetica erudiției, ilustrată, în sec. I e.n., de o serie de creatori remarcabili, aparținând unor orientări literare și estetice diverse, precum Lucanus, Statius, Valerius, Flaccus, Silius, Italicus, Marțial, pentru a nu cita decât autorii a căror operă o posedăm aproape în întregime. Totodată, și mai ales, poezia pontică ovidiană a determinat, în urma unor acumulări calitative, de concepție și atitudine, deja existente, formarea unui orizont mental care va deveni, în secolele următoare, definitoriu pentru spiritualitatea romană, pentru conștiința propriei sale misiuni istorice. Abia schițată la Vergilius⁷², conștiința rolului romanității și al romanizării în adîncirea procesului universal de civilizare și perfecționare a structurii romane capătă, tocmai datorită operei, aparent polemice și strict subiective, a lui Ovidius, forme explicite, ferme de manifestare. Lumea romanității va avea, de acum înainte, o tot mai lucidă și mai stabilă conștiință a individualității sale în raport cu *barbaries*, dar va resimți necesitatea (absentă, de pildă, la un genial strateg al romanității, precum Caesar) a apropierii, nu a distanțării de această lume evasi-necunoscută.

Astfel înțit, treptat, în conștiința romanității (manifestă prin textele și atitudinea unor scriitori, dintre care unii deja amintiți, ca Lucanus, Seneca, Statius, Iustinus, Tacitus, Eutropius, Aurelius Victor, Ammianus Marcellinus sau Rutilius Namatianus) lumea barbară, pierzîndu-și o identitate de cele mai multe ori nereală, chiar falsă ca umare a reflectării și aprecierii ei cu alte unități de măsură decât propriile valori indigene (așa-numita *interpretatio Romana*, recte *Graeca*), va căpăta tot mai mult o nouă identitate, devenind, pentru romanii înșiși, o prelungire în afară și, totodată, o continuare din afară a propriei lor existențe. Momentul final al acestei evoluții este emblematic surprins de un vers celebru al lui Rutilius Namatianus: *Fecisti patriam diversis gentibus unam; / [...] urbem fecisti quod prius orbis erat*⁷³. În această epocă, modelul roman al civilizației este pe punctul de a deveni modelul uman generic. Cum sugestiv nota profesorul Eugen Cizek⁷⁴, *homo Romanus* — echivalent adaptat noilor contexte și circumstanțe istorice al mai vechiului concept *ὁ Ἕλληνας* —, odată supus unei pe cît de îndelungate, pe atît de irevocabile mutații, devine, în acest final de istorie, *homo humanus*. Romanitatea, dispărînd, generează umanitatea și asigură dăinuirea, adică viitorul istoriei.

⁷² *Tu regere imperio populos. Romane, memento: / hae tibi erunt artes, pacique imponere morem, / parere subiectis et debellare superbos* (Aen. 6, 851-853). Cf. în acest sens, I. A. Dauge, *Le barbare Recherches sur la conception romaine de la barbarie et de la civilisation*. Bruxelles, 1981.

⁷³ *De reditu suo*, 1, 63, 66.

⁷⁴ Introducere la volumul *Istoria literaturii latine (117 e.n. — sec. VI e.n.)*. Volumul IV. Lucrare colectivă, coordonator conf. dr. Eugen Cizek. București, Tipografia Universității București, 1986, p. 33.

Ovidio e lo spazio danubiano-pontico

(RIASSUNTO)

L'esilio di Ovidio sulla costa del Ponto costituì una svolta essenziale nell'evoluzione letteraria di quest'ultimo poeta augusteo, percepita come riflesso delle tendenze culturali specifiche della sua epoca e del principato in generale. Il poeta venne messo al bando nell'anno 8 d.C., a Tomi, città sulla costa occidentale del Ponto che era stata recentemente integrata allo stato romano, zona che, a partire dai primi decenni del principato e soprattutto nei secoli seguenti, conobbe successive riorganizzazioni imposte dall'amministrazione imperiale, particolarmente importanti per la configurazione della vita economica, sociale e politica della Dacia pontica.

L'analisi dell'opera ovidiana dell'esilio fatta dai vari storici e critici letterari degli ultimi due secoli (l'enorme mole di monografie generali, nonché di minutissime investigazioni potendo essa stessa costituirsi in un campo autonomo delle ricerche concernenti la cultura e la letteratura latina) mette in risalto interessanti aspetti ideologici, politici, socio-etno-culturali, linguistici che, nella fase attuale dell'indagine, vanno assunti in maniera globale. Si tratta delle correlazioni che si possono stabilire da un canto tra i fenomeni e i processi storicamente attestati dalle fonti a nostra disposizione, e, dall'altro canto, le cause e le implicazioni che determinano o accompagnano la loro manifestazione.

La presenza di Ovidio al Ponto segnò l'interferenza (solo apparentemente improvvisa, infatti una logica conseguenza dell'evoluzione delle strutture politico-militari e giuridiche del principato tra le concezioni appartenenti ad un *modus vivendi* rappresentativo per la società antica classica arrivata all'apice della sua coerenza e organizzazione, e le coordinate spaziali e temporali di un altro mondo, marginale rispetto all'*ὀλοουμένης*). Si tratta di un „mondo” il cui statuto ancora ambiguo viene riflesso, tra l'altro, dal dilemma ovidiano: vivere il disagio di una civiltà rudimentale e delle condizioni naturali sfavorevoli, da una parte, ma, dall'altra, godere una posizione sociale e culturale relativamente stabile, anzi preminente, tra i cittadini della città di Tomi.

Le numerosissime allusioni a questo „secondo mondo” reperibili nell'insieme dell'opera ovidiana testimoniano, quindi, nella maniera più diretta, l'impatto tra *romanitas* e *barbaries*. Del resto, questi due sono, anche al più profondo livello di analisi, i veri poli di significazione dell'universo poetico ovidiano (e l'asserzione è valida, va sottolineato, per l'insieme della sua opera, inclusi gli scritti anteriori all'esilio). Una conseguenza di tale impatto storico (solo apparentemente casuale) tra due orizzonti mentali differenti e due tipi di disponibilità materiali diversamente condizionati sarebbe proprio la modalità in cui Ovidio, unico rappresentante illustre della cultura letteraria latina e della civiltà spirituale romana della sua epoca, percepisce e rende al mondo di cui proviene il messaggio concreto di un universo materiale a cui non appartiene, ma dentro cui è obbligato a rimanere.

Nella presente analisi abbiamo cercato di rintracciare in che misura l'universo geto-pontico (il quale, nell'opera ovidiana, si fa manifesto esclusivamente attraverso l'altro universo di segni, organizzato secondo i principi del testo letterario) appare condizionato dalla presenza dei fattori culturali e spirituali specifici della romanità. Partendo da tali premesse e tenendo presenti le possibilità offerte dalle fonti, abbiamo poi provato la ricostruzione di quelle forme differenti della realtà geto-pontica, così come esse si erano probabilmente imposte alla particolare sensibilità del poeta. Va in fine messo in luce il fatto che il testo di Ovidio funge da doppia testimonianza: personale (una realtà intima, sensibile) ed esteriore (su un certo universo materiale, sentito sempre come una realtà oggettiva contrapposta, contrastante) in ciò che riguarda l'apparizione, lungo i secoli I/II—V d.C., di una concezione specifica della tarda Antichità classica sul ruolo storico della romanizzazione, sulle sue dimensioni e implicazioni politiche, sociali, culturali e umane.

Gli aspetti più spiccati analizzati nel presente studio sarebbero i seguenti:

1° Realtà e immagine poetica; il problema della veridicità dell'informazione; la poesia dell'esilio, fonte documentaria; lo statuto della letteratura come fonte storica; la poesia tra esperienza estetica personale e informazione.

2° Il concetto di spazio danubiano-pontico; l'individuazione delle zone etno-geografiche a cui allude Ovidio e la raccolta dei passi contenenti tali riferimenti secondo il grado di certezza dell'informazione a disposizione del poeta.

3° L'opera ovidiana e lo spazio danubiano-pontico ; l'essenza particolare dell'informazione concernente i geti nelle opere anteriori all'esilio ; il valore generico del concetto di *barbaria* (*barbaries*), *barbarus* in quel periodo degli scritti ovidiani ; le particolarità dell'informazione ovidiana („soggettiva”, relativamente sistematica, diretta, implicata nella realtà ; in certi casi dipendente dagli avvenimenti, occasionale o addirittura aleatoria) ; l'opera ovidiana dell'esilio — „diario” poetico e „reportage” lirico.

4° Rappresentazioni spaziali e temporali ; le fonti delle informazioni ovidiane : il contatto con la realtà immediata ; l'immagine „dell'altro” nella poesia ovidiana dell'esilio ; informazioni documentarie di interesse etnografico sui geti pontici ; la percezione del tempo ; „la soggettività” della rappresentazione spazio-temporale.

5° La posterità ovidiana, il peso della poesia dell'esilio, a finalità soprattutto informazionali dalla prospettiva dei rapporti fra emittente-ricevente, nella costituzione di una modalità letteraria del tutto particolare : la poetica dell'erudizione nella letteratura del sec. I d.C., come prodotto dell'esperienza — più o meno personale — presso Lucano e Stazio ; romanità, *barbaries* e romanizzazione : la costituzione di un universo mentale specifico della tarda Antichità, illustrato dai testi letterari dei sec. II—V d.C. (Giustino, *Historia Augusta*, Aurelio Vittore ; Ausonio, Rutilio Namaziano) ; una nuova interpretazione dei significati globali della poesia ovidiana da tale prospettiva.